

Waterbeheer is visbeheer is natuurbeheer

Gé van Beek

Foto: Rombout van Eekelen

Snoek

De werkgroep Poldervissen houdt zich bezig met inventarisatie, beheer en beleid van poldervissen. Het betreft vissoorten die voorkomen in poldergebieden, waaronder soorten als kleine en grote modderkruiper, bittervoorn en kroeskarper. Daarnaast komen ook meer algemene soorten voor in polders.

In deze vissenspecial wordt ingegaan op het beheer van visgemeenschappen in kleinere wateren. Welke problemen ondervinden deze vissoorten en hoe kan een beheerder hier verbetering in brengen? In de artikelen wordt specifiek ingegaan op enkele aspecten van de gehele problematiek:

- het beleid (de Kaderrichtlijn Water (KRW), de EG-Habitatrichtlijn, regionale bescherming en visindex)
- locale strategie (de Visscan)
- migratiemogelijkheden in polders (de Wit-passage)
- vis en overige natuur (vogels en vis)

In vrijwel elk oppervlaktewater zit vis en kan vis komen. Elke waterbeheermaatregel heeft invloed op de leefomgeving van de vis en daarmee op de vis zelf. Waterbeheer is daarmee direct of indirect visbeheer. Vissen vertegenwoordigen zelf een natuurwaarde (de intrinsieke waarde) en vormen op hun beurt een voedselbron voor diersoorten die volledig of deels gebonden zijn aan het water.

Vissen zijn daarmee van invloed op zowel de natuurwaarde van het watersysteem zelf als de omgeving ervan. Waterbeheer heeft dus een grote invloed op visbeheer en natuurbeheer.

Polderland Nederland omvat 300.000 km sloten en daarbij nog eens vele andere polderwateren waarin vissen kunnen leven. Peilbeheer van de waterschappen zorgt voor een adequate aan- en afvoer van water, dit peilbeheer is echter voornamelijk afgestemd op agrarische belangen. Voor landbouwgebieden, waarin de meeste polderwateren liggen, ligt het zomerpeil vaak hoger dan het winterpeil. In de winter willen de waterschappen overstroming van de landbouwgronden voorkomen. Middels peilgebiedjes, het verplaatsen van water en het schoon houden van sloten kan dit doel goed bereikt worden.

Inmiddels is het duidelijk dat ook andere doelen gediend kunnen en moeten worden met het waterbeheer in polders. Hoewel de ecologische functie van water meer aandacht krijgt, is de functie van deze wateren als leefgebied voor vissen nog steeds onderbelicht. Vissen worden beschermd door de visserijwet, de natuurbeschermingswet, de Flora- en faunawet en de EG-habitatrichtlijn en de Rode Lijst die onlangs ook een beleidsstatus heeft verkregen.

Wellicht nog belangrijker dan deze wetgeving is echter het beheer van de leefgebieden voor vissen.

Vrijwel alle kleinere polderwateren (maar ook de kleinere oppervlaktewateren in hoger Nederland) vallen buiten de bestaande en geplande, meer en minder beschermde natuurgebieden (Vogel- en Habitatrichtlijn en de Ecologische Hoofdstructuur). Er is dan ook geen verplichting voor het produceren van een beheerplan. Binnen de Kaderrichtlijn Water (KRW) wordt wel rekening gehouden met de ecologische en natuurwaarden van poldergebieden.

Vooralsnog zal de waarde van visgemeenschappen in polders nog vooral worden bepaald door vrijwillige initiatieven vanuit de samenleving. Het vaak intensieve (polder)waterbeheer kan op een meer natuurvriendelijke en visvriendelijke wijze worden uitgevoerd.

Zowel RAVON als de OBV zetten zich in voor het verbeteren van de deskundigheid in het beheer van (polder)visgemeenschappen. De OBV heeft reeds een langjarige ervaring hiermee met name met betrekking tot migratie, beheer en inrichting. Recentelijk is een kennisdocument over de Grote modderkruiper uitgekomen waarin ook het beheer van deze soort aan de orde komt. De leden van de poldervissenwerkgroep van RAVON hebben hier een grote bijdrage aan geleverd.

De rol van waterbeheerders

Waterkwaliteit- en waterkwantiteitsbeheer zijn tegenwoordig steeds vaker bij één waterbeheerder ondergebracht.

Waterkwaliteitsbeheer

Met het kwaliteitsbeheer lijkt het de goede kant op te gaan. Er worden echter nog steeds nieuwe stoffen en effecten beschreven (zoals de hormonale werking van stoffen waardoor vruchtbaarheid wordt beïnvloed) waarvan de uiteindelijke ecologische gevolgen niet bekend zijn. Zowel brongerichte sanering als afvalwaterzuivering, in combinatie met monitoring van de waterkwaliteit zal blijvend noodzakelijk zijn om ongewenste effecten te voorkomen.

Waterkwantiteitsbeheer

Het kwantiteitsbeheer wordt vaak vrijwel alleen gebaseerd op de kosten en de directe baten en is met name gericht op de opbrengst van de landbouwproducten. In tegenstelling tot een natuurlijke situatie wordt het winterpeil vaak lager ingesteld dan het zomerpeil. Veel vissoorten maken graag gebruik van ondergelopen oevers en land om te paaien en de eerste levensfase door te brengen. Het waterpeil is dan meestal nog ingesteld op het winterpeil waardoor het water te laag staat om deze functies te kunnen vervullen. Bovendien is het zomerpeil veelal maar enkele decimeters hoger waardoor nauwelijks ondergelopen oever beschikbaar komt. Een meer natuurlijk peilbeheer is wenselijk waarbij ook grotere schommelingen van het waterpeil mogen optreden. Door het toelaten van meer dynamiek in het waterpeil hoeft er tevens minder te worden bemalen of gebiedsvreemd water te worden ingelaten. Meer dan 70% van het Nederlandse oppervlaktewater wordt op peil gehouden met water uit de Rijn. De waterkwaliteit verandert hierdoor, hetgeen kan leiden tot verhoogde eutrofiëring en het vrijkomen van toxische stoffen. Voor vissen en andere organismen kan dit tot ongewenste effecten leiden. Het zoveel mogelijk vasthouden van gebiedseigen water kan gunstig zijn voor het ecosysteem maar mag niet ten koste gaan van de

gewenste migratiemogelijkheden voor vis (en overige organismen).

Schonen en baggeren

Deze ingrepen hebben een sterk verstrend effect op de ecologie van het watersysteem en op de visgemeenschap. Met name het rigoureuus verwijderen van alle vegetatie en slib in een groot gebied binnen een kort tijdsbestek kan dramatische gevolgen hebben voor de aanwezige vissen. Ze worden daarbij vaak direct uit het water verwijderd of ze sterven door een acuut zuurstoftekort.

Een erg voor de hand liggende maatregel om ernstige effecten op de levensgemeenschap te voorkomen is de fasering van de werkzaamheden in ruimte en tijd. Hierbij worden delen van het water ongemoeid gelaten waardoor er een vluchtplaats blijft bestaan en rekolonisatie vanuit de nabijheid mogelijk is. Tevens wordt de watergang niet overal beroerd hetgeen ook voor de waterkwaliteit, met name het zuurstofgehalte, gunstig is. Waarschijnlijk kan deze maatregel al heel veel positiefs betekenen voor de visfauna.

Ook de toegepaste technieken zijn van invloed op de visstand. Met name de maaikorf wordt als een van de meest natuurvriendelijke schoningswerktuigen beschouwd afgezien van handmatig maaien. Onderzoek naar het effect op grote modderkruiper wijst uit dat minimaal 8% van het aantal volwassen exemplaren kan worden verwijderd door de maaikorf in één maaibeurt. De grote modderkruiper heeft een verticaal ontsnappingsgedrag waardoor ze relatief gemakkelijk in de maaikorf terechtkomen. Dit geldt ook voor andere bodem georiënteerde soorten als zeelt en kwabaal.

Omdat grote modderkruipers zich slechts over korte afstanden kunnen verplaatsen (< 50 m), kunnen meerdere maaibeurten per jaar resulteren in een snelle decimering van de populatie.

Electro-visserij met handapparaat

- Herinrichting. Daar waar zich mogelijkheden voordoen kunnen watergangen worden vergraven om de juiste habitats te laten ontstaan. In poldergebieden is vaak gebrek aan diepere overwinteringslocaties en ondiepe begroeiende paai- en opgroei gebieden.

Samenwerking

Samenwerkingsverbanden tussen waterbeheerders, vis-rechthebbenden, natuurbeheerders, vissers, landbouwers en vrijwilligersorganisaties leveren grote meerwaarde op voor het beheer van visleefgebieden. Afstemming van activiteiten en uitwisseling van kennis zijn daarbij sleutelfactoren. Concreet kan bijvoorbeeld gedacht worden aan bijvoorbeeld een combinatie van een visinventarisatie door vrijwilligers waarbij tevens de gemaaide planten en/of het gebaggerde slib wordt nagelopen op terug te zetten organismen.

Conclusie en instrumenten

De waterbeheerder heeft een grote invloed op de visstand. Deze invloed kan zeer positief uitpakken hetgeen ook noodzakelijk is om de gewenste visstand te kunnen bereiken. Voorwaarde is dat de effecten op vis expliciet worden afgewogen, onder andere middels een evaluatie naar de effecten van het gevoerde beheer.

Omdat de visfauna in veel gebieden slecht of geheel niet is onderzocht zijn de concrete effecten vaak niet aan te geven. Om, gericht op de lokale visstand, te kunnen beheeren zal bekend moeten zijn welke vissen er aanwezig zijn, zouden kunnen voorkomen ofwel gewenst zijn. RAVON, de OVB en andere organisaties kunnen hieraan een belangrijke bijdrage leveren. De implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water zal een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan een degelijke monitoring van de visstand en het expliciteren van streefbeelden. Daarmee kan de visgemeenschap volwaardig worden meegewogen bij het bepalen van de ecologische toestand van het aquatisch ecosysteem.

In ieder geval zal op korte termijn en in heel Nederland het niet meer zo mogen zijn dat bedreigde of beschermde vissoorten achteruitgaan omdat het waterbeheer er onvoldoende rekening mee houdt.

Schonen van sloten met een maaiboot

Baggeren

Voor andere vissoorten kan ook een groot effect optreden. Wordt er bijvoorbeeld iets te diep door de bodem gemaaid dan kunnen de grotere mosselen gemakkelijk worden verwijderd waardoor de voortplantingsmogelijkheden voor de bittervoorn sterk afnemen.

Overige aspecten visbeheer

Een aantal andere thema's die van belang kunnen zijn voor het visbeheer zal ik hier kort behandelen:

- sterke kroosbedekking en ophoping van kroos kan leiden tot een slechte zuurstofhuishouding waardoor vissen kunnen worden verdreven of sterven. Het waterbeheer zou hierop beter kunnen inspelen.
- oeververdediging en oeverbeheer is van grote invloed op de habitatdiversiteit en daarmee op de potentiële visfauna; een niet steil oplopend (onderwater)profiel begroeid met diverse vegetatietypen (kruidig t/m houtig) heeft, in het algemeen en ten opzichte van een kale, steil beschoeiende oever zeer veel waarde voor de visfauna.
- kunstwerken (gemalen, duikers, stuwen etc) kunnen relevante effecten hebben op de visgemeenschap terwijl alternatieven voor de hand liggen die niet veel kostbaarder behoeven te zijn. Afwegingen die een rol kunnen spelen bij de keuze van (het beheer van) kunstwerken zijn de kans op beschadiging en sterfte van vis (gemalen) en de kans op ongewenste en gewenste verplaatsingen van vis (verpompen door gemalen, barrièrewerking stuwen en duikers).

Gé van Beek

RAVON Werkgroep Poldervissen
 Organisatie ter verbetering van de
 Binnenvisserij (OVB)
 beek@ovb.nl
 tel. 030 – 605 84 64